

Arbetsmaterial

Myten om framtiden

Piteå 11 februari 2010

Myten om framtiden

Under senare decennier har organisationer utvecklat strategier och metoder i syfte att göra så kvalificerade bedömningar som möjligt inför framtiden. Men det enda vi egentligen vet är att hur kvalificerade underlagen än är så kan vi inte med säkerhet uttala oss om hur det faktiskt blir. Det sätter inte ljuset på frågan om den typen av studier ska göras utan snarare på hur de används.

Denna PM är ett resultat av en sk framtidslab som genomförts under sju intensiva dagar hösten 2009. Idén var att ta fram ett underlag för samtal om framtidens utmaningar och vägval. Innehållet beskriver övergripande drivkrafter och trender som bedöms påverka det kommunala uppdraget mot år 2020. Medverkat i processen har Anna Lindström och Märit Melbi från Sektionen för demokrati och styrning samt Jan Torege, Sektionen för lokal och regional utveckling. Hans Bandhold, Kairos Futures har medverkat som processledare och expert.

Vår förhoppning är att materialet ska stimulera till samtal om vägval inför framtiden. Syftet är att öppna frågeställningar snarare än att ge svar.

Då innehållet ännu inte är förankrat utanför arbetsgruppen ska det ses som ett arbetsmaterial som kommer att utvecklas vidare och förädlas innan vi sätter punkt.

Huvudfrågeställningen har varit:

”Utmaningar för det kommunala uppdraget mot 2020”

Stockholm i januari 2010

Anna Lindström

Märit Melbi

Jan Torege

Innehåll

Myten om framtiden	3
Övergripande drivkrafter	6
Globaliseringen	6
Värderingsförändringar	6
Demografi	6
Klimatförändringar	6
Ny teknik	7
Trender	8
Växling	8
Ålderspucklar	8
Generationsskutt	8
Matchningsproblem på arbetsmarknaden	9
Lika men ändå så olika	11
Rörlighet	11
Polariserad befolkning	12
Ny teknik både smakar och kostar	13
Medicinska och behandlingsmässiga genomslag	13
Klimatsmart teknik allt viktigare	14
Tjänster dyrare	15
Identitetssekonomi	16
Hantera komplexitet	18
Global sårbarhet	18
Lokalt rådtrum försvagas	19
Instrumentellt beslutsfattande	19

Övergripande drivkrafter

Globaliseringen

Med globalisering menas handel, gränsöverskridande investeringar och kapitalflöden samt utbyte av information och teknologi mellan länder. Även mjukare begrepp såsom kultur, miljö, attityder och livsåskådning kan omfattas av begreppet globalisering. Den kraftigt tilltagande globaliseringen är en konsekvens av minskade kommunikations- och transaktionskostnader till följd av ny teknologi och politiska beslut¹.

Globaliseringen knyter människor närmare varandra både ekonomiskt, kulturellt och politiskt. Några viktiga konsekvenser av en ökad globalisering är ökad ekonomisk tillväxt, att tillverkningen av standardiserade varor flyttas till länder med låga produktionskostnader och en kraftig ökning av resor och transporter.

Värderingsförändringar

Värderingsförändringar är främst en konsekvens av att nya generationer tar över efter äldre generationer. Globaliseringen och en ny kommunikationsteknologi har dock inneburit att idéer, kunskap och trender idag får snabbare spridning och når fler människor globalt än tidigare och därför ser vi idag att värderingsförändringar i högre grad kommer av att vi blir påverkade av människor och skeenden utanför våra territoriella och kulturella gränser. Detta innebär att de individuella variationerna i värderingar mellan olika individer ur samma generation troligtvis kommer att öka.

Demografi

Ett lands ekonomi och arbetsmarknad påverkas av hur de demografiska pucklarna ser ut. Många i förvärvsaktiv ålder påverkar ekonomin positivt, medan stor andel barn och äldre kortsiktigt är till nackdel för ett lands ekonomi. Invandring bidrar ofta till att föryngra ett lands befolkning.

Befolkningen i Sverige och flertalet andra länder i västvärlden blir allt äldre. Fler pensionärer sätter press på såväl sjukvården som de sociala försäkringssystemen. I Sverige är ett generationsskifte på arbetsmarknaden på gång då den antalsmässigt stora fyrtiotalistgenerationen ska ersättas av yngre personer.

Inom ramen för denna drivkraft finns också faktorer som flyttströmmar såväl inom som mellan länder. Av särskild betydelse är den unga befolkningens flyttströmmar mot de större städerna samt mot högskole- och universitetsstäder. Denna trend medför att små kommuner utanför storstadsregionerna ofta minskar befolkningsmässigt.

Klimatförändringar

En i stort sett enig forskarkår anser att klimatförändringen är ett faktum som människor över hela världen måste förhålla sig till. Genom att använda fossila bränslen släpper vi ut växthusgaser som bidrar till växthuseffekten och som i förlängningen gör planeten varmare. Konsekvenserna är översvämningar, torka, smälta glaciärer och nya sjukdomar. Allt fler politiker

1 Regeringskansliets webbplats: Globaliseringsrådets definition av begreppet

och människor är medvetna om detta problem och att vi behöver utveckla ny teknik för att minska utsläppen och i vissa avseenden även förändra våra beteenden och livsstilar, t.ex. färre flygresor, minskad konsumtion av nötkött och förändra konsumtionen från fysiska varor till tjänster och immateriella varor.

Länder med kunskap och framförhållning kan dra ekonomisk fördel av utvecklingen genom att exportera miljöteknik och miljökompetens.

Ny teknik

Det svåra för omvärldsbevakare brukar inte vara att sja om vad som är på gång inom teknikområdet, utan snarare hur lång tid det kommer att ta innan den nya tekniken fått fullt genomslag i samhället samt hur nya tekniska och vetenskapliga landvinningar kommer att påverka människor.

Speciellt framsteg inom informations- och kommunikationsteknologin brukar ha stor inverkan på vårt sätt att leva och de värderingar vi har. Nya uppfinningar inom detta område har ofta inneburit krav på nya färdigheter och kunskaper som inte behövts tidigare samtidigt som annan kunskap blivit föråldrad.

Trender

Växling

Ålderspucklar

Fyrtioalstgenerationen är inte den enda stora ålderspuckeln i Sverige. En stor grupp är födda mellan 1965 och 1974, en babyboom inträffade i slutet av 1980-talet och början 1990-talet och nativiteten har under de senaste fem åren varit ganska hög. Att fyrtioalstgenerationen nu är i pensionsålder och om 10 år börjar bli vårdkrävande är ett välkänt faktum, men även de andra demografiska pucklarna har betydelse för hur samhällets ekonomi och arbetsmarknad utvecklas.

År 2020 har vi en åldrande fyrtioalstgeneration, babyboomers i barnafödande åldrar och en ganska stor grupp yngre tonåringar som ska ha tillgång till högstadieskolor och så småningom gymnasieskolor. Sammantaget kommer denna utveckling att sätta välfärdssystemet inför ett stort tryck runt år 2020.

En trend som kan anas är att en större grupp tonåringar är mer konservativa, ordningsamma och har starkare familjevärderingar än unga vuxna. Kanske en reaktion mot att många växt upp i splittrade familjer eller sprungen ur ett behov av trygghet i en framtid som känns osäker. Blir denna trend starkare i kombination med en god arbetsmarknad kommer unga vuxna att bilda familj tidigare i livet, fler barn kommer att födas och kvinnan kommer att vara yngre när första barnet föds. Barnafödandet kommer då att vara mycket högt runt år 2020.

Men det är inte bara en åldrande befolkning och andra ålderspucklar som sätter ökad press på kommunernas ekonomi. Människor ställer i takt med generationsskiften och ökad levnadsstandard allt högre krav på innehållet i samhällets välfärdstjänster.

Leder det ökande resurstrycket som den offentligt finansierade välfärdssystemen står inför till skattehöjningar eller nedskärningar? Finns det andra alternativ, t.ex. ökad pensionsålder?

Fakta

Andelen yngre pensionärer (65-79 år) kommer att öka med 18 procent fram till år 2020. De vårdkrävande äldre pensionärerna (80 år-) kommer att börja öka först efter år 2020. År 2020 är det 17 procent fler kvinnor i de vanligaste barnafödande åldrarna (27-35 år) än år 2009. År 2020 är det 9 procent fler elever i grundskolan än år 2009. Källa: SCB

Generationskutt

Fyrtioalstgenerationen har satt ett stort avtryck på samhället. De har genom sin maktposition inom framförallt politiken, den offentliga sektorn och media påverkat såväl vårt sätt att tänka som hur vårt samhälle är uppbyggt med en stor offentlig sektor. Inom media har generationsskiftet till viss del redan skett, det är främst yngre generationer som syns och hörs. Fyrtioalsterna har däremot fortfarande en stark ställning inom framförallt politiken och den offentliga sektorn.

Unga vuxnas värderingar präglas av individualism, antiauktoritet och sekularisering - de är rörliga och multipla i sina värderingar och beteenden. Personliga relationer värderas högt och de söker efter det äkta och unika. De vill inte arbeta i hierarkier. Som personer är de starka individualister, men på en samhällelig nivå tror de att människor gynnas mer av samhälleliga lösningar än att var och en sköter sitt. Fler flickor än pojkar bland unga vuxna har höga ambitioner i livet och mycket tyder på att kvinnor i allt högre grad kommer att nå maktpositioner i samhället²

Vad kommer detta att betyda, dels för det kommunala uppdraget, dels för kommunen som arbetsgivare när fyrtiotalistgenerationen ska ersättas med yngre anställda?

Fakta

Medianåldern för ledamöter i kommunfullmäktiga har ökat från 48 till 53 år mellan åren 1988 och 2006. Medelåldern för kommunalt anställda var 44,4 år 1998 och 46,0 år 2008.

Källa: SKL, Kommunal Personal

Det är svårt att få fram en samlad statistik över medelåldern inom mediebranschen, men medelåldern år 2008 var 42 år för journalister, författare och informatörer, 42 år för regissörer och skådespelare och 37 år för presentatörer inom radio, TV m.m. Få yrken har en medelålder under 40 år. Källa: SCB, Yrkesregistret

Matchningsproblem på arbetsmarknaden

Fyrtiotalistgenerationen utträde från arbetsmarknaden kommer ganska väl att kunna kompenseras av att babyboomgenerationen som är födda runt 1990 uppnår förvärvsaktiva åldrar. Men det kan uppstå matchningsproblematik om den yngre generationen inte vill ha de jobb som fyrtiotalisterna lämnar efter sig och inte vill bo kvar eller bosätta sig i kommuner som ligger perifert.

En annan viktig matchningsproblematik som har koppling till kunskapssamhället och polariseringen i samhället, är att allt fler människor inte ses som anställningsbara. Trösklarna för att få ett arbete har höjts samtidigt som fler har problem att leva upp till olika krav som ställs. Antalet enklare inskolningsjobb har minskat. Antalet ungdomar som inte går ut gymnasiet med fullständiga betyg har ökat och allt fler ungdomar, speciellt unga kvinnor, har psykiska problem.

Kommer en brist på efterfrågad arbetskraft att leda till innovationer eller kommer lönerna att öka kraftigt i de yrken där matchningsproblemen är störst?

Kommer en successiv förnyring inom den kommunala sektorn med automatik att göra kommunala arbeten mer attraktiva för ungdomar? Jämför med den offentliga sektorns popularitet på 1970-talet.

2 Källa: Kairos Future

Fakta

År 2009 är försörjningsbördan 71 personer per 100 i förvärvsaktiv ålder. År 2020 kommer den siffran att ha ökat till 78. Detta beror dock inte på att antalet i förvärvsaktiv ålder minskat, utan på att antalet barn, ungdomar och pensionärer ökat. *Källa: SCB*

Unga kvinnor (16-24 år) med svåra problem av ängslan, oro, ångest har ökat från 2 procent 1988/89 till 10 procent 2007. Andelen unga män med svåra psykiska problem har också ökat, men "bara" från 1 till 3 procent.

Källa: SCB, Undersökningen om levnadsförhållanden

Av landets 20-åringar hade endast 72 procent ett slutbetyg från gymnasieskolan år 2008. Det är en minskning med ca 3 procentenheter jämfört med slutet av 1990-talet.

Källa: Skolverket

Lika men ändå så olika

Rörlighet

Människor har under en lång period blivit allt rörligare; fler ungdomar utbildar sig och flyttar till högskole-, universitets- eller storstäder (främsta orsaken till urbaniseringen), fler bor och arbetar utomlands under kortare perioder i sitt liv, i och med kunskaps- och tjänstesamhällets intågande har det blivit allt mer vanligt med såväl korta som långa resor i jobbet och vi reser allt mer och allt längre bort under vår fritid. Däremot har det inte blivit vanligare att människor i vuxen ålder flyttar inom Sverige.

Regionförstoring har blivit en av de viktigaste tillväxtstrategierna för kommuner som ligger i eller nära en större regional arbetsmarknadsregion. Genom satsningar på infrastruktur och kollektivtrafik ökar möjligheten för människor att pendla. Kommunen kan därmed bli en del av en större och mer dynamisk arbetsmarknad. Pendlingen har ökat markant sedan början av 1990-talet och idag pendlar nästan en tredjedel av de förvärvsaktiva. Ökningen är en konsekvens av förbättrad infrastruktur, ett periodvis ökat antal arbetslösa som nödgats till pendling samt att det successivt blivit socialt accepterat att pendla allt längre sträckor. Trots ökade insatser och ökad medvetenhet om pendlingens positiva effekter på ekonomisk utveckling har dock ökningstakten minskat under 2000-talet. Det kan bero på minskad lönsamhet att pendla och att vi börjat nå en gräns för vad människor kan acceptera som rimliga pendlingstider.

Mot år 2020 är det möjligt att rörligheten i vissa avseenden kommer att minska. Detta har koppling till såväl klimatförändringar som värderingsförändringar. Människor kommer troligtvis ur ett livsperspektiv ha fler bosättningsorter, men klimatförändringar och ny teknik kommer att påverka hur vi rör oss i vardagen och vart vi reser på fritiden. Att ta bilen när bra kollektiva alternativ finns eller att flyga till New York över helgen kommer inte att vara allmänt accepterat i framtiden. Pendlingen kan också komma att minska om kostnaden för att köra bil markant ökar.

Kommer investeringar i infrastruktur att öka pendlingen i samma takt som tidigare?

Fakta

Pendlingen har ökat från knappt 26 procent år 1993 till 32 procent år 2007.

Källa: SKL, "Pendlare utan gränser?", 2009

Flyttintensiteten för unga vuxna i åldern 20-29 år har ökat från ca 6 procent i början av 1990-talet till ca 10 procent i slutet av 00-talet, dvs. varje år flyttar 10 procent av befolkningen i den åldersgruppen till en annan kommun. I övriga åldersgrupper har flyttintensiteten legat konstant på 1-2 procent över tiden.

Källa: Bilaga 3 till Långtidsutredningen 2008, "Flyttning och pendling i Sverige".

Polariserad befolkning

Befolkningen i Sverige blir allt mer uppdelad. De ekonomiska klyftorna mellan äldre och yngre, sammanboende och ensamstående föräldrar, de som har arbete och de som står utanför arbetsmarknaden samt mellan befolkningarna i attraktiva och mindre attraktiva områden ökar.

Det sker en diversifiering vad gäller framtidsmöjligheter för människor med olika bakgrunder. Den ökade valfriheten ställer större krav på att informera sig och göra ”rätt val”. Nätverk och social begåvning är allt viktigare för att nå framgång. En stor grupp ungdomar är mycket ambitiösa och/eller har de ”rätta verktygen” för att klara sig bra i morgondagens samhälle, men det finns också ungdomar som kommer att få svårt att ta plats i ett framtida kunskaps- och kommunikationskrävande samhälle.

Boendesegregeringen accentueras. Fastighetsmäklare erbjuder information om vilka grupper av människor som bor i olika bostadsområden samt vilka intressen de har – allt för att vi ska kunna omge oss med människor som liknar oss själva. Resursstarka söker sig till vissa bostadsområden och kommuner, medan mer resurssvaga bosätter sig i billigare och mindre attraktiva bostadsområden.

En minskande andel ungdomar, ofta med låg utbildning, bor kvar på mindre orter eller städer. De värderingsskillnader som finns initialt mellan människor som bor i olika bostadsområden och på olika orter förstärks sedan successivt, vilket sannolikt kommer att avspeglas i en allt mer geografisk polariserad politisk karta med kraftiga majoriteter för respektive block i olika kommuner och valdistrikt.

Trenden har också koppling till att allt färre vill ha påbjudna kollektiva lösningar. Vi vill välja själv och vi har en minskad tilltro till auktoriteter. Vår samhörighet med andra människor har idag mindre med det geografiska territoriet att göra, istället söker vi gemenskap och trygghet i de grupper eller subkulturer som vi vill tillhöra. Trots en minskad auktoritetstro och att förtroendet för politiker minskat, syns dock få tecken på att tilliten till välfärdssystemen och andra samhällseliga institutioner minskat i någon högre utsträckning.

Lika barn leka bäst brukar det heta, men finns det en risk i att vi blir allt mer segregerade? Kommer vi sluta att lära av varandra och istället söka och få bekräftelse på det vi ”redan vet” i de grupper eller subkulturer vi väljer att ingå i? Har kommunerna något ansvar för att skapa mötesplatser för alla?

Fakta

Den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet för de 10 procent som har högst inkomst har ökat med 55 procent i fasta priser mellan åren 1991 och 2008. Motsvarande siffra för de 10 procent som har lägst inkomst är 4 procent och för genomsnittet 34 procent.

Sverige har den 3:e lägsta korrptionsnivån i världen enligt Transparency Internationals ranking. Professor Bo Rothstein menar att den höga tilliten till våra offentliga system bygger på den låga graden av korrption i Sverige.

Ny teknik både smakar och kostar

Medicinska och behandlingsmässiga genomslag

Forskning och utveckling öppnar ständigt för nya möjligheter att lindra och bota. Många cancersjukdomar som tidigare betraktades som obotliga kan i dag botas. Stora förhoppningar ställs på forskningen kring demenssjukdomar. Demens betraktas som en av de viktigare utmaningarna när antalet äldre äldre är som högst mellan åren 2020 och 2030.

De medicinska innovationerna skapar stora förväntningar hos befolkningen. Förväntningar leder till efterfrågetryck som dels får ekonomiska konsekvenser, dels kan påverka utfallet av en medicinsk insats. Penicillinets tillkomst på 1950-talet innebar enorma möjligheter att bota infektioner men efterfrågan och överkonsumtion har inneburit resistenta bakterier vilket i sin tur skapat nya utmaningar.

Nya behandlingsmetoder har inneburit att den sjukhusbaserade vården kunnat minskas. Den enskilde patienten får ta ett större ansvar och en mer aktiv del i behandlingen, t.ex. genom friskvård och förändrade kostvanor. Tekniska hjälpmedel skapar förutsättningar för den enskilda att ta ansvar för sig själv. Medicinsk konsultation och vissa provtagningar kommer i allt större utsträckning att ske via nätet.

Med ökad kunskap och möjligheter att bota eller lindra i kombination med en välinformerad och kravställande befolkning följer dock svårigheter att prioritera. Resurserna kommer inte att räcka till. Som medborgare förväntar vi oss att få den bästa hjälpen just när den behövs. Många kommer inte att nöja sig med ett negativt besked, utan ser sig om efter en ”second opinion” eller alternativ. Men vem definierar behoven? Är det du som enskild person eller är det läkarvetenskapen? Hur mycket kan fastställas i lagstiftningen?

Nyligen när en enskild patient behövde ett läkemedel som kostade 10 mkr årligen ställdes behovsdefinitionen på sin spets. Hur stort kan det offentliga åtagandet vara? Andra situationer som ställer oss inför svåra överväganden är vård av extremt tidigt födda barn eller livsuppehållande behandling av svårt skadade eller multisjuka. Växande efterfrågan av skönhetsrelaterade ingrepp och ”livsstilsmediciner” som t.ex. potensmedel ställer också krav på befintliga resurser.

Fakta

Kostnaderna för vård och omsorg av demenssjuka uppskattades till ca 50 miljarder kronor år 2005. Om man antar att den informella omsorgen skulle ersättas med avlönad personal uppgår kostnaderna till ca 90 miljarder kronor. År 2030 beräknas vi ha 200 000 demenssjuka i Sverige att jämföra 148 000, som var det beräknade antalet år 2008.

Källa: Socialstyrelsens rapport ”Kartläggning av resurser för vård och omsorg vid demenssjukdom”, nov 2009.

Antalet utskrivna patienter inom den slutna vården minskade mellan åren 1987 och 2008 med ca 70 000. Orsaker till detta kan vara att förekomst av sjukdomar förändras över tid, nya behandlingsideologier, ny teknik för diagnostisering och behandling eller förändrad organisation där mer görs inom ramen för den öppna vården.

Källa: Socialstyrelsens rapport ”Sjukdomar i slutna vård 1987-2008”, okt 2009.

Klimatsmart teknik allt viktigare

Idag förbrukar befolkningen i väst motsvarande 3-5 gånger sin beskärda del av Jordens resurser samtidigt som världsbefolkningen beräknas öka med 40 procent fram till år 2050. Kina, Indien, Brasilien och andra folkrika utvecklingsländer tar stora ekonomiska kliv varje år med sikte på västvärldens sätt att leva. Den nuvarande utvecklingen är ohållbar och slutsatsen är att vår ekonomi måste omvandlas. Vi behöver framförallt ställa om från fossila bränslen till förnybar energi. För detta krävs förändrade konsumtionsmönster med större inriktning på tjänster och immateriella varor, men framförallt utveckling av ny klimatsmart teknik.

Genom sin egen kompetens inom området och genom ett bra samspel med lokala och regionala miljöteknikföretag kommer allt fler kommuner att kunna stärka den egna regionens konkurrenskraft inom denna framtidsbransch. Kommuner har genom det fysiska ansvaret för lokala samhällsplaneringen och infrastrukturen utvecklat ett systemtänkande och helhetssyn i arbetet med olika miljö- och utvecklingsfrågor och kan tillsammans med landsting och regioner också bädda för en stark hemmamarknad inom miljöteknikområdet genom skickligt utförda miljö- och teknikupphandlingar.

Kan kommunal kompetens exporteras? Finns det kunskap och därmed potential för "gamla bruksorter" att producera miljöteknik?

Kunskapssamhällets utmaningar

Tjänster dyrare

Under en lång period har en ökad produktivitet inom varuproduktionen, som inte kunnat motsvaras av lika stor ökning av produktiviteten inom tjänsteproduktionen, inneburit att varor blivit billigare och tjänster därmed i relation till varorna allt dyrare. Trenden har förstärkts i takt med globaliseringen. Produktionen av standardiserade varor har flyttats till framförallt länder i Ostasien med Kina i spetsen. Resultatet är att elektronikprylar blivit allt billigare, medan elektronikern blivit dyrare. På den privata marknaden är inte detta särskilt dramatiskt, sammantaget tjänar de flesta konsumenter på denna utveckling. Men utvecklingen innebär också att offentliga tjänster relativt sett blir allt dyrare och där blir följderna mer komplicerade.

Problemet är att tillväxt kommen av en produktivitetsökning i den privata sektorn till mycket liten del leder till mer resurser till den offentliga sektorn. Lönerna ökar i både den privata och, via skattsedeln, den offentliga sektorn, men tillväxten leder endast marginellt till mer resurser för den offentliga sektorn. Mer resurser till den offentliga sektorn kan i princip bara genereras genom ökad tillväxt skapad av fler arbetade timmar i den privata sektorn, genom skattehöjningar eller att lönerna i den offentliga sektorn släpar efter den privata sektorn. Ett alternativ är att resurser frigörs genom en ökad produktivitet i den offentliga sektorn.

Utvecklingen kombinerat med att Sverige är ett högskattesamhälle med relativt höga lägsta löner leder till att vi gör allt fler tjänster själva. Vi renoverar och inreder hus, placerar pensioner, monterar möbler själva, använder e-tjänster och tar över arbetsuppgifter som tidigare sköttes av företagen eller myndigheterna själva etc. På nätet och i allehanda livstilsmagasin ges det råd om hur du ska fixa ditt hem själv på olika sätt. Inom vår egen sektor kan man själv boka nya recept och tider för besök hos sjukvården. Företag som IKEA och Clas Olsson är framgångssagor som skapats som en konsekvens av det svenska högskattesamhället, en utpräglad ”gör-det-självmantalitet” och att prisrelationen mellan varor och tjänster förändrats.

Fakta

Mellan åren 1993 och 2008 har den tjänsteproducerande sektorn av näringslivet ökat med 11 procentenheter, medan en motsvarande minskning skett i den varuproducerande sektorn. Observera dock att en del av det som tidigare definierats som varuproduktion idag har outsourcats till tjänsteföretag, t.ex. städning, vaktmästeri, växel. *Källa: SCB*
Vid en sökning på ”gör-det-självmantalitet” på Googles får man 2 970 000 träffar.

Identitetsekonomi

Allt högre materiell standard gör att en större del av konsumtionen går från att vara behovsdriven till att vara identitetsdriven. Hierarkiska system ifrågasätts, politiska partier har svårt att värva medlemmar, religionen tappar mark i betydelse, t.o.m. familjen blir en fråga om val eftersom dess roll som trygghetsbärare såväl ekonomiskt som socialt minskat. Men behovet av principer för gemensamt och eget liv består. Sökande efter mening, identitet och sammanhang är centralt i ett individualiserat samhälle. Konsumtionen har blivit ett sätt att utforska och visa vem vi är och med vilka andra vi vill höra samman. Enligt Kairos Future, är transformationen – att göra om oss själva nästa trend. Från ”Pimp your ride” till ”Pimp yourself”. Vi söker upplevelser som förbättrar eller förändrar oss som människor - allt från personliga tränare, dietister och skönhetsingrepp till volontärresor där upplevelser och personlig utveckling kan kombineras. Det materiella minskar däremot i betydelse som statusmarkör. Dock med undantag från boendet, men det är snarare läget än själva bostaden som är viktigast.

Jakten på status och bekräftelse och att vara ”rätt” kostar dock på. Vi ställs inför och ställer större krav på oss själva; flexibilitet och kreativitet är nyckelord för tjänstemän och ökad produktivitet för arbetare, föräldrarollen är mer omfattande, utseendet allt viktigare och vi förväntas göra allt mer själva och vara tillräckligt informerade för att göra kloka val såväl vad gäller utbildning som pensionsplaceringar. En del klarar detta bra, medan andra känner sig stressade och/eller mår dåligt.

Starka krafter, i form av kommersiella intressen och biologiska instinkter, styr denna trend. Men det finns tecken på en motreaktion sprungen i en ökad upplevd tidsbrist, en önskan om ett enklare liv samt oro för den globala uppvärmningen. En stor grupp av människor kommer att minska sin konsumtion av varor, gå ned i arbetstid och/eller köpa tjänster som spar tid, t.ex. hushållsnära tjänster och hemkörning av livsmedel.

En annan sida av identitetsekonomin och den ökande tidspressen är att allt färre har tålamod med det som tar tid och kräver engagemang. Att bli riktigt klok tar tid. Isaac Newton lade grunden till sitt mest kända verk om gravitation när pesten stängde universitetet och han tvingades resa hem och inte hade något annat att göra än att tänka. Albert Einstein utvecklade den allmänna relativitetsteorin under den tid han arbetade på Patentverket – en tjänst som gav honom tid över för experiment och forskning. Den brittiske kosmologiforskaren Stephen Hawking har all tid i världen att tänka eftersom han lider av en muskelsjukdom som starkt begränsar hans förmåga att göra andra saker. Mats Lindgren, VD för Kairos Future, skriver på sin blogg att hans intryck efter 25 års organiserande av tankeaktiviteter är att allt färre orkar tänka om det tar tid, mjölksyreeffekten i hjärna slår till allt snabbare. Frågan är vem som ska tänka de kloka tankarna i framtiden om den enkla informationen är lättillgänglig och få vill betala för den djuplodande samtidigt som allt färre orkar med att tänka i strukturer och system. Ett sätt att motverka denna trend bland arbetsgivare är att ge anställda mer tid för reflektion och att uppmuntra kreativt tänkande.

Två andra sidor av identitetsekonomin är sökandet efter det äkta och genuina samt vikten av att kunna skapa förväntningar kring något. För en kommun blir det allt viktigare att kunna lyfta fram det genuina med kommunen och att kommunen i något avseende är unik.

Det gäller att synas och höras – många kommuner är helt anonyma för en majoritet av befolkningen. Kan en kommun skapa förväntningar kring hur kommunen kommer att se ut och hur den är att leva i år 2020?

Medborgarna kommer i framtiden att efterfråga alternativ och skräddarsydda lösningar. Om kraven på en ökad individualisering av kommunala tjänster ökar, hur påverkar detta likställighetsprincipen?

Hantera komplexitet

Global sårbarhet

Den ökade globala sårbarheten kommer av att företag och finansiella system är starkt sammankopplade med varandra över hela världen, att vårt teknikberoende ökar och att människor reser över hela världen på ett sätt som vi inte gjort tidigare.

Fem områden som Tomas Ries, direktör för Utrikespolitiska Institutet, anser skapat nya hot mot säkerheten i världen är; ökat beroende av ny och sårbar infrastruktur, ekologiska hot, pandemier, social oro bland välfärdsländer på ”dekis” (extremism och politikerförakt) samt militärpolitiska hot (främst mellan den rika västvärlden och fattigare diktaturer). De finansiella systemen är idag så sammankopplade med varandra och agerar snabbt på saker som händer, t.o.m. på ryktesspridning, så en ”nysning” i ett land långt borta kan skapa finansiella tumult globalt.

Extrema väderhändelser kommer att bli allt vanligare. I Sverige kommer detta exempelvis att innebära perioder av mycket regn eller blåst och risk för översvämningar eller långa perioder av torka med risk för bränder. Allt färre kommuner kan räkna med stabilt snörika vintrar, vilket bland annat får konsekvenser för en rad vintersporter. Kommuner och landsting måste ha framförhållning och planera för extrema väderförhållanden och dess konsekvenser.

Till denna trend kan även kopplas att människor upplever en ökande känsla av otrygghet. Denna otrygghet kan bero på många saker; t.ex. den globala sårbarheten, höga trösklar in på arbetsmarknaden, ökade möjligheter men också ett ökat ansvar för sitt eget liv, upplevelse av att de sociala katten i samhället försämrats eller att delar av media gärna speglar ytterligheter vad gäller våld, olyckor, sjukdomar och människors moraliska tillkortakommanden.

Är äldre människor från Medelhavsländer, som vill bort från 40-gradig värme, en ny potentiell turistgrupp för de skandinaviska länderna?

Fakta

I undersökningen om levnadsförhållanden har andelen hushåll som angett att de varit utsatta för stöld eller skadegörelse under ett år legat relativt stabilt på ca 25 procent sedan början av 1980-talet. Andelen hushåll som angett att de blivit utsatta för hot eller våld har däremot ökat från drygt 5 procent 1980/1981 till ca 7 procent år 2004/2005. Det har alltså skett en viss ökning av hot och våld, medan stöld och skadegörelse ligger kvar på samma nivåer som på 1980-talet. *Källa: SCB*

Ca 80 procent av befolkningen tror att brottsligheten har ökat. Ca 40 procent tror att ökningen är kraftig och 29 procent känner oro för utvecklingen. Men det är endast var tionde som tycker att denna oro på något sätt påverkar deras beteende eller livskvalitet.

Källa: Brå, Nationella trygghetsundersökningen.

Lokalt rådtrum försvagas

Frågan om den lokala självstyrelsens innehåll och kärna diskuteras allt mer. Det handlar om en ny politik på det nationella planet samt medvetna medborgare som ställer ökade krav på medborgarens möjligheter till val och tjänstegarantier. Vårdvalsmodeller, tjänstegarantier, tillståndsgivning i stället för offentlig upphandling blir allt mer förekommande. Kommun- lands- tingsgränsernas betydelse luckras upp när tjänster kan levereras utanför det egna territoriet. Alltifrån EU-regleringar till lokala beslut säkrar befolkningens rättigheter och särskilda enheter/ myndigheter skapas för granskning och tillsyn. En debatt om domstolarnas ökande betydelse syns på tidningarnas debattsidor. Missnöjda innevånare tar över politikens ansvar för att som huvudmän utveckla och avveckla verksamheter.

Mycket tyder på att trenden förstärks. Genom överstatliga beslut måste samtliga politiska partier acceptera den rådande utvecklingen. Med ökande tillgänglighet till information om verksamheters kvalitet görs allt fler medvetna val av medborgare. Valfrihet och rättighetstänkandet blir också ett verktyg för utsatta och diskriminerade grupper att göra sin röst hörd.

Fakta

Rättigheter via lagstiftning ökar (t.ex. Lissabonfördraget). Barnomsorgspeng infördes 1 juli 2009. Den innebär att kommuner är skyldiga att godkänna förskolor om verksamheten håller samma nivå på kvalitet och säkerhet som motsvarande offentlig verksamhet samt att ge bidrag, dvs. barnomsorgspeng, till sådan godkänd verksamhet.

År 2008 hade ca 56 procent av kommunerna tjänstegarantier. Motsvarande siffra år 2003 var 15 procent. Källa: SCB

Instrumentellt beslutsfattande

Den tekniska utvecklingen har gett oss tillgång till enorma mängder data och datorkraft. Detta kommer att innebära att statistik och matematiska modeller kommer att ersätta mänskliga bedömningar inom allt fler områden. I viss mening låter det skrämmande. Finanskraschen i USA är ett talande exempel på hur fel det kan gå om människor sätter för stor tillit till avancerade och svårförståeliga matematiska modeller. Å andra sidan har forskningen visat att expertens bedömningar ofta kommer till korta i en jämförelse. Vem litar idag inte mer på SMHI väderprognosmodeller än en enskild meteorolog som gör en bedömning? Matematiska modeller används idag inom så vitt skilda områden som aktiehandel, marknadssegmentering och kvalitetsbedömning av viner innan de skördats. Forskningen har visat att läkare som gör en bedömning av patienters hälsotillstånd utifrån ett antal specifika faktorer som bygger på statistiska underlag har en större träffsäkerhet vad gäller diagnos än om läkaren gör en bedömning utifrån egna erfarenheter (samt känslor, normer och förväntningar)³.

Förutom läkare, finns det andra yrkesområden inom den kommunala och landstingskommunala verksamheten som kan komma att påverkas av denna utveckling?

3 Källor: Patric Andersson, docent i ekonomisk psykologi vid Handelshögskolan i Stockholms. Ian Ayres, "Super Crunchers"

En annan sida av det instrumentella beslutsfattandet är att vi i allt högre grad försöker skapa ett samhälle byggt på objektivitet och fastställda spelregler. Det innebär att vi överger de mer problematiska och subjektiva diskussionerna om rättvist och orättvist och istället talar i termer av lika och olika, vilket är lättare att fastställa på ett objektivt sätt.⁴ Denna strävan efter objektivitet har bland annat skapat utrymme för ett flertal debattörer att ifrågasätta det kommunala självstyret. Dels ur perspektivet att det inte blir lika för alla människor om kommunerna själva bestämmer över hur en budget ska fördelas, dels som ett ideologiskt grundat argument för att kommuner och landsting främst ska fokusera på sin s.k. kärnverksamhet och i mindre grad avsätta budgetmedel för frågor som rör kommunens utveckling och attraktivitet.

Om det inte finns något utrymme för olikheter; kommer det i förlängningen finnas något utrymme för kommunalt självstyrande?

Det är meningen att politiska beslut ska vara väl förankrade såväl ideologiskt som demokratiskt inom partierna. Idag påverkas dock beslutsfattandet i allt högre grad av forskning och utredningar (i bästa fall) och av attityd- och opinionsundersökningar samt positionering på den politiska kartan (i sämsta fall).

”Jag säger hela tiden att det sexigaste jobbet inom de närmaste tio åren kommer att vara statistiker. Folk tror att jag skämtar, men vem hade kunnat gissa att datoringenjörer skulle bli det hetaste jobbet på 90-talet? Förmågan att ta data och kunna förstå, processa, få fram värde ur, visualisera och kommunicera detta – det kommer att bli en mycket viktig egenskap inom de närmaste decennierna”

HAL VARIAN, CHEFSEKONOM PÅ GOOGLE

Virtuella världar, nanoteknik och universella nätverkssamhällen

Informations- och kommunikationsteknologi kommer att bli en allt mer allestädes närvarande del i samhället. En rad nya tjänster kommer att erbjudas via virtuella världar och genom s.k. universella (ubiquitous) nätverkssamhällen. En virtuell värld är en simulerad miljö där användarna kan interagera med varandra genom representation. I dag drivs utvecklingen av virtuella världar främst av spel- och leksaksindustrin, men virtuella världar förutspås få allt fler användningsområden, t.ex. för undervisning, konferenser, distanssamarbete och marknadsföring. Endast fantasin sätter gränser för vilka nya spännande användningsområden som kan utvecklas med denna teknik. För människor som vantrivs i sin vardag kan dock de virtuella världarna i framtiden bli en alltför stark lockelse och leda till sociala problem i den verkliga världen. Universella nätverkssamhällen möjliggör kommunikation mellan allt och alla, överallt, alltid och för alla ändamål. Mobiler, kylskåp, tv-apparater, elsystem, sensorer och mängder av andra apparater kopplas till nätet.

”99 procent av alla program och tjänster som vi kommer att använda via Internet har inte utvecklats än” *VINT CERF, VICE VD GOOGLE*

4 Källa: Paradigmmäklarna, nyhetsbrev 2009, april.

Med nanoteknik avses manipulation av materia på atomär nivå. Genom nanoteknik går det att designa speciella egenskaper och användningsområden. Tekniken kan användas inom t.ex. elektronik och materialteknik, men även inom kemiska och biologiska tillämpningar. Sjukdomar kan behandlas med nya typer av målsökande läkemedel som minskar biverkningarna. Nya material kan göra bilar och flygplan lättare och därmed bränslesnålare. Avgaserna renas effektivare med bättre katalysatorer. Nya typer av solceller som ger grön energi kan komma fram. Vattenavstötande nanomolekyler som avvisar vatten, smuts och bakterier kan bland annat användas i sjukhusutrustning. Produkter inom optik, elektronik, energi- och minneslagring kommer att bli mindre, bättre och billigare eftersom mer kapacitet får plats på mindre yta. Hälsö- och miljöeffekter av nanopartiklar är dock i stort sett okända och det finns forskare som varnar för alltför okritisk användning av nanoteknik i framtiden.

Webbtekniken och nanoteknik har gett oss nya möjligheter och hela tiden uppstår nya användningsområden. Det är svårt att förutsäga vilka genomgripande förändringar virtuella världar, nanoteknik och universella nätverkssamhällen har på människor vardag och samhällets utveckling, man kan bara gissa.

Hur tror du att dessa nya teknikområden kommer att påverka kommunala och landstingskommunala verksamheter? Kommer de att innebära besparingar eller leda till högre kostnader på grund av större förväntningar om vad som är möjligt att bota eller att få hjälp med?